
ТІЛ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫМЫ

ӘОЖ 411.44

С.Р.БОРАНБАЕВ

*филология ғылымдарының докторы, доцент
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ*

Н.ФАЗЫЛХАНҰЛЫ

Магистрант

КӨНЕ ЖӘНЕ ОРТАТҮРКІЛІК ЖАЗБА МӘДЕНИЕТ– ҰЛТ ӨРКЕНИЕТІНІҢ АЙНАСЫ

Бұл мақалада қазақ тілінің даму, қалыптасу жолдарын анықтау үшін қышпақ тілдеріне қатысты жазба ескерткіштерді зерттеу мәселесінің өзектілігі сөз болады. Орта түркі тілін жасаған халықтардың лексикасын зерттеу арқылы қазіргі қазақ тілінің қалыптасу кезеңдерін анықтай аламыз. Осы себепті орта түркі тілінде жазылған ескерткіштер тілін, қазақ тілімен салыстыра нақты тілдік материалды сөйлете отырып, әрбір сөздің қолданылу өрісіне, мағынасына, дыбыстық ерекшелігіне баса назар аударылады да, лексика-семантикалық және семасиологиялық аспектіде зерттеу, түркология мен қазақ филологиясының бүгінгі таңдағы өзекті мәселелерінің бірі екендігі туралы мәселе көтеріледі. Сонымен қатар орта ғасырдағы бір ескерткіштің етістіктері ортатүркілік және қазіргі түркі тілдерімен салыстырылады.

Кілт сөздер: қышпақ тілі, жазба ескерткіштер, орта түркі тілі, түркология, түркі тілі.

Қазақ тілі өзінің қалыптасу, өсіп жетілу жолдарында түрлі тарихи даму сатыларынан өтті. Қазіргі уақытта шешімі табылмай жүрген бірқатар мәселелердің түп-төркіні, қазақ тілінің қалыптасу, даму негіздерімен, әсіресе кейінгі орта ғасырлардың соңғы кезеңдеріндегі қоғамдық-әлеуметтік, мәдени қызметімен тығыз байланысты. Қазақстан аумағын мекен-жай еткен қазақ халқына, түрлі ұлт өкілдеріне ғасырлар бойы қызмет етіп келе жатқан ана тіліміз, қазақ тілінің ұлттық мәдениетіміздің ажырамас, құрамдас бөлігі болып табылатындығын әрдайым есте тұтқанымыз абзал.

Қазақи салт-дәстүріміздің, әдет-ғұрпымыздың, ұлтымыздың, мемлекетіміздің қалыптасуы, дамуы жалпы Еуразия құрылығында болып өткен тарихи құбылыстармен, қоғамдық-әлеуметтік оқиғалармен тығыз байланысты және әлемдік өркениет құрылымында өзіндік орны бар, қайталанбас қолтума ерекшеліктерге бай, біртұтас сомдалған мәдениет.

Президент Н.Ә.Назарбаевтың бастамасымен көтеріліп, республикамызда қолға алынып отырған, қазақ мәдениеті табыстарын келешек игілігіне жаратуды көздеген, мемлекеттік "Мәдени мұра"

бағдарламасы бұл салада жүргізілер жұмыстардың жаңа бағыттары мен деңгейлерінің жоғарылығын, алдағы уақытта атқарылар жұмыстардың ауқымдылығын, сондай-ақ аға буынның игілік жолындағы істерінің өз жалғастығын табатындығын көрсетіп отыр.

Жалпы түркі өркениеті туралы ғылымда жаңа дәлелдер мен пайымдаулар күннен-күнге нақтылана түсуде. Жаһандану кезеңіндегі ғылым мен техниканың ғарыштап дамуы, халықаралық деңгейдегі ғылыми қарым-қатынас осының айғағы болса керек. Түркілік өркениеттің әлемдік мәдениетке тигізген ықпалы туралы профессор Б.Каримов былай дейді: "Наука, культура и язык Тюркской цивилизации внесли огромный вклад в развитие мировой науки, духовной культуры и языковой системы мировой цивилизации.... Тюркский язык по длительности периода пребывания в статусе международного, мирового языка занимает первое место среди всех языков, когда-либо имевших такой статус. Тюркская цивилизация оказала и оказывает большое влияние на развитие письменностей цивилизаций Востока и Запада" [1, 39-48].

Қай халықтың болса да тілі сол халықтың тарихымен тығыз байланысты бола тұра, тілдің кейбір ішкі даму заңдылықтарын, мәселен, фонетикалық, сондай-ақ грамматикалық формалардың даму заңдылығын тек тарихи тұрғыдан қарастырып, сонымен ғана байланыстырып шешу дұрыс болмаса керек. Халық тарихының да, тілдің даму тарихының да өзіндік қырлары, қағидалары, заңдылықтары бар. Барлық сыртқы лингвистикалық факторларды қоршаған ортаға – географиялық жағдайға қатысты қарастырған Ф. де Соссюр сыртқы және ішкі лингвистиканың өзара өте тығыз әрі қарама-қайшылықты байланысына тоқтала отырып, "...поскольку географический фактор тесно связан с существованием языка, и все же в действительности географический фактор не затрагивает внутреннего организма самого языка", – дейді [2]. Сондықтан да бұл тілдер қаншалықты өзгерістерге ұшыраса да көне тілдің элементтерін бойында сақтайтындығы, барлығы да негіз тілдің белгілі бір дәрежедегі мұрагері болып табылатындығы даусыз. Бұл жөнінде белгілі түркітанушы-ғалым А.М.Щербак былай дейді: "Расхождению языков и диалектов постоянно сопутствует их схождение, взаимодействие, поэтому каждый современный язык или диалект наследует праязыковое состояние не как нечто целостное и единообразное, а в виде сложного конгломерата форм и признаков, прошедших сквозь призму многократных и разновременных смещений"[3].

Ортағасырлық жазба ескерткіштердің тіліндегі кейбір сөздердің мағынасы ұмытылып, ана тілімізде басқаша мағыналық сипат алған. Басқаша айтқанда, сөз мағынасы бір жағынан таралып, екінші жағынан кеңігені байқалады. Осындай тілдік процесте лексиканың сандық жағынан гөрі сапалық жағы дамып, кейбір сөздердің жаңа мағынасы пайда болып, бұрынғы мағынасы көмескіленеді. Тілдің сапалық жағының дамуы, жаңа

мағыналардың пайда болуына алыш келеді. Мағыналық өзгеріске ұшыраған сөздің сыртқы тұлғасы көп жағдайда өзгеріске ұшырамауы мүмкін. Осы тілдік құбылысқа байланысты белгілі ғалым А.Ысқақов былай деп жазады: “Тіл-тілдегі айғақтарға қарағанда, көптеген сөздер, тек сыртқы пішіндерін өзгерткенімен ғана тынбай, мазмұндарын да біртін-біртін ауыстырып, бастапқы мағынадан басқа бір мағынаға көшіп отырған. Ондай мағына ауысу құбылысы бірде сөздің сыртқы дыбыстық жамылғышының өзгеруіне байланысты болса, бірде сол дыбыстық жамылғыштың бәлеңдей үлкен өзгеріске ұшырауынсыз-ақ та болып отырған”.

Түркі тілдері, соның ішінде қышпақ тобына кіретін қазақ тілінің де, өзге түркі тілдері секілді, алғашқы және кейінгі орта ғасырлық дәуірлерде басқа түркі тілдері арасында дамып, толығып, қазіргі лексикалық қоры, фонетикалық жүйесі, синтаксистік құрылымы қалыптасты. Тарихи даму ерекшеліктеріне қарай орта ғасырлық қышпақ тілінің сөздік қоры қалай қалыптасты, қазіргі қазақ және басқа да қышпақ тілдерімен сабақтастығы жайлы мәселелер түбегейлі шешімін таба қойған жоқ.

Дегенмен жазба ескерткіштер тіліндегі тілдік бірліктерді қазақ тіліндегі тілдік бірліктермен салыстырып, олардың өздеріне тән фонетикалық, морфологиялық, семантикалық айырмашылықтарын айқындау, орта түркілік тілдік элементтер мен қазіргі тілдік элементтер арасындағы туыстық сабақтастықты анықтап, оны ғылыми тұрғыдан дәлелдеу – бүгінгі күннің басты талабы. Осындай мақсаттардың бір үзегін орындауды көздеген біздер орта ғасырларда дүниеге келген «Китаб булғат ал-Муптах...» (авторы Жамал ад-Дин ат-Турки, бұл жәдігерлік пен оның авторы туралы мәліметтерді бұдан бұрын жарық көрген мақалаларымызда айтқан болатынбыз) жазба ескерткішінің тіліндегі біршама етістіктерді туыстас түркі тілдері материалдарымен салыстыра қарамақшыз. Алдымен бұл жәдігерлік тіліндегі етістіктерді мағыналарына қарай бірнеше лексика-семантикалық топтарға жіктедік, бірақ біздер солардың ішінен адамның қимыл-қозғалыс әрекеттерін білдіретін етістіктердің бірнешеуін ғана сол уақыттарда және олардан бұрынырақ жарық көрген жазба ескерткіштер тілімен салыстыру арқылы орта түркі дәуірі мен бүгінгі күн аралығында олардың қаншалықты өзгеріске түсіп, қазіргі түркі тілдеріндегі қолданыс деңгейін анықтағанды жөн санап отырмыз. Мәселен: көндерді (ұзатып салды, қоштасып қалды, жолға аттандырып, пығарып салды). Сөз құрамындағы «даль»-дің «харакасы» жоқ, сондықтан бұл сөзді көндірді деп оқуға да болады, бірақ А. Зайончковский көндер деп алыпты. Қолжазба аудармасы – ваддаға (прощаться с кем- л, провожать уезжающего). Поляк тіліне де солай аударылған (прощаться, провожать). Абу Хайиан араб тіліне шаййаға (отправлять, провожать, прощаться) деп аударған. Ат-Тухфада узат деген сөзді ваддаға деп тәржімалайды да, «мұны түрікмендер көндерді деп айтады» деген ескерту жасайды. Демек, бұл лексема түрікмен тілінен енген

диалектизм ретінде қышпақ тілдерінің ескерткіштерінде кездеспейді, сол сияқты қазіргі сөздіктерден де ұшырата қою қиын көрінеді. Қ.: ұзат.

Көрді (көрді). Бұл – ежелден келе жатқан, жашай қолданылатын белгілі сөз. Тас. – көргіл (видеть, смотреть. Басқа тілдер мен ескерткіштерден мысалдар бар, 149-бет). ДТС. – көр (видеть, смотреть, 317 бет). Қ.: көрінді, көстерді.

Көрінді (көрінді) – көр түбірінің өздік етіс формасы, қ.: көрді, көстерді.

Көмді (көмді, көшпшілік жиналып келіп жерледі, қабірге салып жайғастырды, жер астына көміп тастады). Өлі-тірі қышпақ тілдерінің бәрінде бар сөз: Тас. – көмгіл (закапывать, закрывать, хоронить, погrevать. т.б. мысалдар – сонда, 148 бет). ДТС. – көм (314-бет).

Көстерді (көрсетті). Қазіргі тілдер мен тарихи сөздіктерден өте сирек кездеседі. Абу Хайианның көстерді деп жазған сөзі түрік тіліне гөстерді деп аударылған. Мұндағы гөстермек сөзі «показывать, демонстрировать, представлять, предъявлять, указывать», т.б. да әртүрлі мағына береді. Қолжазбадағы арабша аудармасы тиісті сөздіктерде жоқ болып шықты.

Көчті (көшті). Көптеген түркі тілдерінде кеңінен жұмсалатын көне сөз. Тас. – көчкіл (кочевать, 149 бетте), ДТС. – көч (311 – бетте).

Күрешті (күресті). Көп тараған танымал сөз. Тас. – күрешкіл (бороться, вступать в единоборство, тиісті материалдар келтірілген, 152-бет). ДТС. – күреш (бороться, сражаться, 328-бет).

Қалды (қалды). Түркі тілдерінде кеңінен белгілі: Тас. – қалғыл (оставаться, пребывать, т.т., 155). ДТС – қал (оставаться, быть в остатке, сохраняться, уцелять, 410).

Қалғыды (қарғыды). Тас. – қалғығыл (прыгать, скакать, перескакивать, перепрыгать – реестрде қолғы болып жазылған: бастапқы «каф» әрішінің «харакасы» жоқ, сондықтан оны «қа» деп те, «қо» (ку, қи) деп те оқи беруге болады. Ибн М. – қалғы, АФ. – қалға, қара қалш., қазақ – қарғы. Түркі тілдеріндегі л//р фонетикалық құбылысы – тұрақты заңдылық.

Қачты (қашты). Көшпшілікке белгілі сөз. Тас. – қачқыл (бежать, убегать, спасаться бегством; қышпақ ескерткіштері мен қышпақ тілдерінде бар – 160 бет). Ескі түркі ескерткіштерінде: қач (убегать, бежать, ДТС, 400). Қачурды (қашырды), өзгелік етіс түрі: қачур (обращать в бегство, гнать, прогонять, отгонять, изгонять, ДТС., 401).

Қобты (26/в; тұрды, көтерілді, шаң көтереді, бір нәрсе жоғары көтеріліп, биіктей түсті). Түшнұсқадағы арабша аудармасы – рафаға (поднимать, возвышать, повышать). А. Зайончковский: подниматься (о пыли). Абу Х., Эт-Тухфа.; арабшасы – қобба (подниматься). Тас. – қошқыл (подниматься, вставать); дүз қошты (запылилось); МҚ. – қошды // қобды (поднялся, улетел); КК., Эт-Тухфа., АФ., Ибн М., түрік-тат. – қош; Көне, ескі тілдерде: қош (ставать, подниматься, взлететь т.б., ДТС., 456).

Қобты (32/р; буыны шығыш кетті, буыны тайыш кетті). Қолжазбадағы арабша аудармасы – инқалаға (отрывать, быть вырванным, быть удаленным, уходить). А. Зайончковский: подниматься. Тас. – қош: қошқыл (вывихнуть, выйти, отходить, отклоняться от нормального положения – о суставе). Абу Х. – арабшасы: инбағаса (быть посланным; быть возрожденным, воскрешенным, возраждаться). ДТС. – қош (вставить, подниматься, сниматься с места). Қ.: қобты.

Қобарды (73/р; қопарды, қопарыш, іліп-жұлыш, суырыш, жырып-жұлқыш тартып алды). Түпнұсқа аудармасы арабша: қалаға (вытаскивать, вырывать, выдергивать, вылимывать). А. Зайончковский: вырывать, вытягивать, вытаскивать. Тас. – қопарғыл (разрыхлять почву, реестрде қуарғыл деп жазылған); МҚ. – қошурды (поднять); қобурған (вырывающий с корнем); Абу Х., Әт-Тухфа., Ибн М., қара қалш. – қопар; ДТС. – қопар // қошур (қоп сөзінің өзгелік етіс түрі, бірнеше мағына береді, 457). Қ.: чықар.

Қонды (қонды). Бүкіл түркі тілдерінде кездеседі. Қыпшақ тілдерінде: Тас. – қонғыл (жить, обитать, т.т., 164). Ескі, көне түркі тілдерінде: қон (опускаться, садиться; оседать, поселяться, избирать место и жительства, 455).

Қышлады (қыстады). МҚ., КК., Ибн М. – қышла; ДТС. – қышла (зимовать). Әдетте айтыла беретін белгілі сөз.

Қусты (құсты). Абу Х., Әт-Тухфа. – құс; ДТС. – құс (рвать, изрыгать, топшить).

Озды (озды). Тас. – озғыл (опережать). Абу Х, Қауааниин. – оз; Әт-Тухфа. – уз; КК. – озау күн (позавчера, день минувший); қара қалш. – оз (обгонять, перегонять, идти вперед); ноғай – өз; тат., башқ., – уз. ДТС. – өз (опережать). Басы ашық белгілі сөз.

Ойанды (оянды). Сөз басындағы «алиф» әрішінің «харакасы» жоқ, сондықтан оны ойанды деп те, уйанды деп те таңбалауға болады. Тас. – уйанғыл (просыпаться, пробуждаться). Қыпшақ тілдерінде екі түрлі жазылады: уйан (КК., Әт-Тухфа., тат., башқ., ноғ.) және ойан (АВ., Абу Х., Ибн М., Еф., қарайым., түрік-тат., қара қалш.); қазақ тілінде осының екеуі де айтыла береді, ДТС. – ойғур (будить, ДТС, 365), озғур (будить, ДТС., 362), озғар (будить, ДТС., 362), одғұр (будить, ДТС, 362). Реестрде тұрған сөз форманты з // д // й заңдылығы бойынша жасалған.

Ойандуру (ойатар). Абу Х. – уйандур (өзгелік етіс түрі).

Олтурды (отырды). Арабша аудармасы – джаласа (сидеть, заседать, сидеть вместе с кем-л.). Тас. – олтурғыл (сидеть, садиться, усаживаться; жоғарыда көрсетілген жазбалар мен тілдердің бәрінде бар). ДТС. – олтур (сидеть).

Савулды (сабылды). Бұл сөздің дәл мағынасы араб тіліндегі аудармасы бойынша – танахха (отходить, сторониться, устроняться, т.б.); тағы бір аудармасы – арабша: тасаррафа (полностью распоряжаться чем-л.,

действовать, поступать посвоему усмотрению, проявлять, произвол). А. Зайончковский: устраняться, удаляться, исключать, выводить, отодвигать, отстранять, отделяться, удаляться, отогнать. «Түрікше-арабша сөздікте» (Тас.-га) кездесетін савул сөзін Т. Хоутсма «уходить» (неміс тіліне) деп аударады. Абу Хайиан еңбегіндегі савул сөзі түрік тіліне «подавать голос» деп аударылған. Абу Хайианда тағы бір себил (арабша: сабиилун – путь, дорога) деген сөз бар. Тас. – савулғыл (походить, побродить). Қарақалпақ, қазақ тілінде – сабыл (быть изношенным, измученным в результате ходьбы или езды, қазақша – жансебіл (много разъезжающий, посыльный, гонец). ДТС. – сабыл (удаляться, устраняться, исчезать, 492). «Арабша-қыпшақша сөздікте» сөз түбірі үш әріптен тұрады: «сад», «вав» және «лам», олар «харакаланбаған». Осыған орай оны саавул деп те, севіл деп те оқи беруге болады. Сонда, біздің ойымызша, реестр сөз севил, қазақша аудармасы – сабыл (орыспасы – «походить, побродить по всюду и по степи») болып шығуға тиісті, бірақ сөз түбірі араб тілінің элементі болып шығады. Бұл жерде біз А. Зайончковскийдің ұсынған вариантын алып отырмыз.

Сатапты (кездесті). МҚ. – сатғаш; Калила уа Димна – сатап. ДТС. – сатға (пересекаться – о дорогах); сатғаш (ортақ етіс тұлғасы). – Реестр – f < ф заңдылығы бойынша жасалған сөз тұлғасы. Қ.: йолук.

Сафар етті (сапар шекті). КК. – сафар (путевые деньги, деньги на путевые расходы); Ибн М. – сефер вармақ (сефер варды). Арабша – сафара (отправляться, ехать куда-л., совершать путешествие). Бұл аталмыш араб сөзі дүниежүзінің талай тілдерінде айтылады. Түркі тілдеріне ертеректе ауысқан болу керек.

Сычты (тышты). Тас. – сычқыл (освождать желудок, испражняться); МҚ., АФ. – сыч; Әт-Тухфа., Абу Х. – сыш. ДТС. – сыч; қара қалш. – сич, шыш.

Сүмкірді (сіңбірді). Тас. – сімкүргіл (сморгаться); КК. – сінгір; Әт-Тухфа., Абу Х. – сүмкүр; тат. – сенгерү; ноғ. – симгир; қара қалш. – сиңбир.

Сүртүнді (сүртінді). Абу Х., Әт-Тухфа. – сүртүн. ДТС. – сүрт (втирать, натирать, намазывать); өздік етіс түрі: сүртүн (тереться, втирать, намазывать себе).

Сүчреді (сүрінді). Бұл сөз метатеза құбылысы бойынша жасалған болу керек: МҚ. – сүрчмек (спотыкаться); Ибн М., Әт-Тухфа. – сүрч; ДТС. – сүрч.

Тайынды (тайды). А. Зайончковский: скользить; Әт-Тухфа. – тай; қара қалш. – тай (поскользнуться); ДТС. – тай (поскользнуться, упасть). А. Зайончковский осы сөзді Абу Хайиан еңбегіндегі тайан сөзімен салыстырады, бірақ ол тіпті басқа сөз: арабшасы – истанада (опираться на что-л., прислоняться к чему-л., полагаться на что-л.); тайынды сөзінің арабшасы – залиқа (скользить, кататься); А. Зайончковский осы мәнде

аударыш берген, пышында, мұның арабша аудармасы – инзалақа (поскользнуться, соскальзывать с чего-л.) болуға тиісті еді.

Қыпшақ тілдерінде сөз соңында ұяң дыбыстар қолданылмайды, қатаң айтылады – «йап» болып келеді. Дегенмен де, тиісті мысалдар келтіре кетейік: Тас. – йапқыл (закрывать, запереть, замыкать дверь и т. др.); КК., МҚ., Эт-Тунфа., Абу Х., Ибн М., қарайым. – йап; түрік-тат., башқ., ноғ., құмық –яп, қара қалш. – жап, йап; ДТС– йап (1. Строить, делать; 2. Покрывать; 3. Закрывать; 4. Прикладывать, приклеивать). Демек біздің тіліміздегі «жапсыр» сөзінің о бастағы түбірі жап (йап), оған өнімсіз -сыр жұрнағы жалғанған. Қазанжашпа мен тандыр нанды сол қазанға не тандырға жапсырып қойып пісіретін болғандықтан осы процестің аты нан жапты деп аталуы тарихи тұрғыдан орынды болып шығады, қ.: етмек йапты, қабы йапты т.б.

Қазіргі қазақ тіліндегі жалшы түркілік қабат түбір және тарихи сөздерден тұрады. Олардың көне түркі дәуіріндегі жалшытүркілік ежелгі түрін салыстырмалы-тарихи негізде жаңғырту арқылы байырғы қалпына келтіруге болады [4, 24].

Тіл дамуының әр кезеңінде сөздік құрам көлемі мен мөлшері әртүрлі деңгейде болады, нақтырақ айтқанда ол, бір жағынан, жаңа ресурстармен толығып жатса, еінші жағынан, кеміп, азайып жатады. Мұны қолдан реттеп отыру мүмкін емес. Оны сол тұста жарыққа шығарылып, хатқа түсірілген дереккөздердің материалын сұрыптау арқылы анықтауға болады” [5, 361].

Салыстырмалы-тарихи зерттеуде фонетика мен морфологиядан гөрі лексиканың берері мол. Осындай зерттеу туралы К.М.Мусаев былай дейді: ”...Если при сравнительном изучении фонетики и морфологии исследователь оперирует соответственно десятками и сотнями языковых элементов, то при сравнительном исследовании лексики ему приходится оперировать уже элементами, в несколько сот, а то и тысячи раз превышающими указанное качество. Это в определенной степени является объективной причиной отставания направления сравнительно-исторических исследований по лексике и семантике тюркских языков, такие как языков мира вообще” [6, 3].

Қазіргі қазақ тілі мен ортағасыр жазба ескерткіштері тілінің арасында фоно-морфологиялықтан гөрі лексикалық және семантикалық айырмашылықтар мен ұқсастықтар көлемі айтарлықтай мол. Бұл факті, тіліміздің ескерткіштерге қаншалықты қатыстылығын тарихи тұрғыда саралауға мүмкіндік береді. Лексиканың белгілі бір дәуірдегі қалпына талдау жасап, ғылыми тұрғыдан танып білу үшін оған тарихи тұрғыдан қарау әрі міндет, әрі қажет нәрсе деп білеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Каримов Б.Р. Наследие и перспективы тюркской цивилизации и путь инновационного повышения статуса казахского языка // Мәдени ықпалдастық және өркениеттер

- бірлігі. V Халықаралық түркология конгресінің баяндамалар жинағы. Түркістан, 2013. 39-48 б.б
2. Ф. де Соссюр. Курс общей лингвистики // Введение в языковедение. Хрестоматия. – М., 2000.
 3. Щербак А.М. Сравнительная фонетика тюркских языков. -Л., 1970.
 4. Манкеева Ж.А. Мәдени лексиканың ұлттық сипаты. -Алматы: «Ғылым», 1997. -272 б.
 5. Сүйерқұл Б. М.Хорезмидің "Мұхабатнамесіндегі" (XIV ғ.) лингвосомиотикалық кеңістік. - Алматы: Дайк-Пресс, 2011. -376 б.
 6. Мусаев К. М. Лексика тюркских языков в сравнительном освещении. Москва. Наука.1975.-386с.

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются пути становления казахского языка посредством сопоставительными письменными памятниками на кипчакском языке. Исследуя лексику народов, создавших средне тюркский язык, сможем определить этапы и формирования современного языка. Учитывая язык памятников, написанных на средне тюркском языке рассматривается ареал употребления каждого слово и особенности звучание, тем самым ставится проблема изучения в лексико-семантическом и семасиологическом аспектах, что представляет собой одна из важных проблем на современном этапе. В месте с тем сопоставляется глагольные особенности средневековых памятников с современными тюркскими языками.

(Боранбаев С.Р., Фазылханұлы Н. Древняя и среднетюркская письменная культура - зеркало национального процветания)

SUMMARY

This article explores the way to becoming the Kazakh language means compares with the written monuments Kipchak language. Exploring vocabulary peoples who created middle Turkic language, will be able to identify the stages and the formation of the modern language. Given the language of monuments, written in language middle Turkic considered habitat use of each word and sound features, thus becoming a problem in the study of lexical-semantic and semasiological aspects that introduce to a one of the important issues at this stage. In a place that is associated with verbal features of medieval monuments with modern Turkic languages.

(Boranbayev S.R. Fazykhanuly N. Old and Middle Turkic written culture - a mirror of national prosperity)

ÖZET

Bu makalede, Kazak dilinin gelişimi, oluşma yollarını açıklamak için Tarihi Kıpçakçayla ilgili yazılı metinleri inceleme konusu ele alındı. Orta Türkçeyi oluşturan halkların leksikolojisini araştırma yoluyla günümüz Kazak dilinin oluşma dönemlerini açıklandı. Bu yüzden Orta Türkçe döneminde yazılan eserlerin gramer özelliklerini Kazak diliyle karşılaştırıp temel dil malzemesini kullanılarak her kelimenin kullanılma sahası, anlamı, ses özellikleri üzerinde duruldu. Bu kelimeler leksik-semantik ve semasiyoloji bakımından araştırılarak Türkoloji ile Kazak filolojisinin bugünkü güncel problemlerinden biri olduğu vurgulandı. Bununla birlikte Orta Türkçe dönemindeki bir eserde geçen fiillerle bütün orta Türkçe lehçeleri ve günümüz Türk lehçeleriyle karşılaştırıldı.

(Boranbay S.R., Fazılhanulı N. Eski ve Orta Türkçe Yazı Kültürü Uygurluğumuzun Aynası)